

■ Översikter och meddelanden

Demokrati utan demos – utveckling eller avveckling?

JAN TULLBERG¹

Democracy without a demos – progress or degeneration?

The modern national state with its liberal democracy is challenged both at the national and at the international level. The development of a federal EU-model implies centralization of decisions and also revisions in parts of democratic ideology; a model of social group representation, consociationalism, is expanding. At the national level, immigration is one factor that stimulates ideas of multiculturalism. In both these challenging views, nationalism and the national state is seen as a solution to be abandoned or revised. A further influencing factor is a common disdain for nationalism among liberal philosophers. But there are also arguments for a liberal nationalism criticizing the political, economic and philosophical accusations against nationalism. The article analyzes such ideas, pro and con, that are suggesting revisions of the traditional democratic order to create a post-national state or a multicultural state. The conclusion is that the liberal national state is not morally defect, disabled or dangerous.

En revision av det svenska försvarets instruktion, *Soldaterinran*, kan ses som ett tidsdokument vilket anpassar sig till statsmaktens syn på Sverige och dess plats i världsordningen. Den föregående versionen var från 1966 och beskrev syftet med soldatens insats: ”värna vår frihet att själva forma vår rättsordning och kultur”. I det nya förslaget ersättes detta med: ”Med gemensamma krafter till det yttersta försvara vårt land och frihet” (Riksdag och departement, 2009). ”Yttersta” låter kraftfullt, men riktigt vad som försvaras är oklart. I en tid präglad av EU och invandring framstår både ”själva forma” och ”vår rättsordning och kultur” som överord. Den nationellt självständiga demokratin glider mot ett vagare medbestämmande och vår kultur mot ett vidare och vagare multikulturellt amalgam. Demokratins båda komponenter, folk och styre, anses behöva revidering.

Demokratin representeras fortfarande i första hand av den moderna västerländska nationalstaten. Det framförs dock en del kritik mot denna utformning. Bör folket, som en mer specificerad etnisk grupp, verkligen utgöra en central komponent? Denna artikel kommer att ta upp en ”revisionism” som är kritisk mot demos i demokratin. Ett alternativ till den demokratiska nationalstaten är multikulturalism som framförs i två kontexter. Den ena är EU vars primära rättfärdigande är att förebygga en aggressiv nationalism. Den andra är den multikulturalism som i kombination med massinvandringen till Sverige lyfts fram som något önskvärt och utmanar den tidigare dominerande synen av Sverige, deskriptivt och normativt, som ett folkhem. Denna kritik mot national-

1 Jan Tullberg är docent i företagsekonomi från Handelshögskolan i Stockholm med inriktning på företagsetik. Nu är han anknuten till Centrum för Evolutionär Kulturforskning, Stockholms universitet.
E-post: jan@tullberg.org

statsidén formulerar sig inte som riktad mot demokratin utan snarare mot företeelser vilka ses som demokratiska ofullkomligheter. Men i varje reformförslag ligger inte bara en potential till förbättring utan också till försämring. John Stuart Mill (1861) och många andra hävdar att demokratin förutsätter en nationalstat och att multikulturalism därför inte är kompatibel med demokrati.

Nationalstaten möter rivaliserande lösningsförslag för en rad centrala uppgifter. Hur skall samhället hållas ihop? Hur skall statsmakten kontrolleras av medborgarna? Det föreslås att demokratin har möjligheter, kanske till och med bättre möjligheter, i andra former än nationalstatens. Det finns en rad olika idékomponenter som samverkar till en kritisk eller åtminstone skeptisk mentalitet mot nationalstaten och som tilldelar *demos*, folket, en mer marginell roll.

- Folket och folkhem har tidigare hyllats för sin inkluderande funktion, men nu flyttas fokus till den exkluderande funktionen.
- En liberal preferens för pluralism och oro för ett majoritetstyranni expanderar till en majoritetsfientlig inställning.
- Olika särintressen etableras med etnisk/kulturell bas istället för en politisk/social.
- Proportionalitet för olika sociala grupper utmanar den rent politiska representativiteten.
- Globalisering medför, enligt en vanlig bedömning, att den nationella arenan blir av mer marginell betydelse. Nationalstaten avvecklas i en värld som blir kosmopolitisk och postnationell.

Demokratin har under en period fungerat som en överideologi för olika politiska uppfattningar, men nu syns ett mönster där multikultur föreslås som överideologi och demokratin blir ett element som kan

bli föremål för revisioner i detta överordnade projekt. Multikulturalismen är i sig inte demokratisk och det är oklart hur odemokratiska och demokratiska traditioner skall integreras. Multikulturella entusiaster gör antaganden om att detta kommer att lösas på ett bra sätt. Inställningen till multikulturalism ses ofta som ett val av en positiv attityd i kontrast till ”rädsla”; rekommendationen är att gilla läget och se möjligheter, inte problem. Denna artikel har en mer problematiserande vinkling och det är just de demokratiska effekterna av en alltmer nationslös statsmakt som står i centrum. Kan en demokrati fungera väl utan ett *demos*?

Skall en term vara användbar är det oftast klokt att hålla den normativa konklusionen öppen samt att ha ett deskriptivt innehåll som särskiljer från andra kategorier med vilka jämförelser görs. Den centrala tesen i nationalism är att en etnisk och kulturell gemenskap bör manifesteras i en nationalstat (Gellner 1983). Ett alternativ till nationalism är multikulturalism som förordar etnisk och kulturell diversitet. En del etniska minoriteter beskrivs som ”nationella minoriteter”, men detta motiverar inte användandet av en terminologi med multikulturella stater och multikulturalism som en variant av nationalstat och nationalism då detta blir förvirrande; man bör tydligt skilja mellan nationalism och multikulturalism. Det finns också minoriteter som inte lockas av en multikulturell ordning utan eftersträvar en egen nationalstat, men de bör ideologiskt ses som nationalister, inte multikulturalister. En tredje grupp betecknar jag som kosmopoliter. Deras ambition är inte att lyfta fram andra specifika etniska grupper än majoritetsfolket, utan att tona ner den etniska bakgrunden till förmån för en kulturell och etnisk neutralitet. Kosmopoliter hyser ofta en skepsis mot en moralisk rätt

att prioritera sina medborgare framför andra människor och förespråkar en moralisk universalism. De finns i ett brett politiskt spektrum, från neoliberaler som vill reducera statsmakten, till suprastatanhängare som vill stärka och fusionera statsfunktioner.

Dispositionen är enligt följande: Den första sektionen behandlar etnicitet ur ett teoretiskt perspektiv och dess grund för medborgarskap. I det andra diskuteras alternativ till etnicitet som grund för medborgarskap. Den tredje sektionen kommenterar multikulturalism inom EU och den fjärde tar upp multikulturalism i svensk kontext. Artikeln avslutas i en femte sektion med konklusioner.

1 Etnicitet och lojalitet

1.1 Rötter och rationalitet

Etnicitet ses ofta som baserat på två faktorer, ”tribe and territory” (Patterson 1977). Men det kan vara klokt att bredda etniciteten till fem olika faktorer som avgör nivån på den etniska homogeniteten: gemensamt ursprung, fenotypisk likhet, språk, religion, territorialitet (Shaw and Wong 1989). En gemensam etnicitet kan frambringa en politisk kultur som kan vara bas för en demokratisk ordning.

Ernest Renans betraktelse från 1882, ”Vad är en nation”, presenterar ett svar som hållit väl för tidens tand. Hans konklusion citeras ofta: ”En nation är ett dagligen upprepat folkbeslut” (Renan 1882/2010, s 67). Han redogör för en rad komponenter – ras, språk, gud, ekonomiska intressen och geografi – och menar att ingen av dessa i sig är nödvändig eller tillräcklig, men att de alla är relevanta. Han framhåller möjligheten till fusion och assimilering; burgunder, galler och franker har blivit fransmän. På sikt uttalar han sig

för en större europeisk gemenskap vilket noterats och uppskattas i EU-sammanhang. Men han påtalar också möjlighet till fission och där demoniserar han inte nationalismen: ”En nation har aldrig ett verkligt intresse av att annektera och kvarhålla en provins mot dess vilja” (s 68). Beslutet om nationens fortbestånd sker i nutid, men rötterna bakåt och ett gemensamt framtidsprojekt är nödvändiga beståndsdelar; ”i det förflutna ett arv av ära och förluster att dela, i framtiden ett gemensamt projekt att framställa” (s 67).

Många tänkare betonar nationen som ett kitt mellan staten och civilsamhället. Statens uppkomst som ett liberalt konsensusbeslut är naturligtvis en skönmålning (Locke 1690, Rawls 1971). Organisering sker inte alltid horisontellt, utan också vertikalt, uppifrån och ner. Många statsbildningar kan ses som en övergång från nomadiska till bofasta banditer och då uppstår ett intresse liksom för parasiter att inte döda värddjuret. Så kan man beskriva statens blygsamma ursprung (Olson 2000). Charles Tilly (1985) spinner på ett enkelt ursprung ur en maffiastat som sedan institutionaliserades. Stegvis växer legitimitet utöver det westfaliska steget, det statliga våldsmonopolet, genom ett förenande nationellt projekt. Varken legitimitet eller våldsmonopol uppnås dock på permanent basis utan kan komma att ifrågasättas. Frågan om nationen är ett gemensamt projekt kan en dag förlora i ett folkbeslut.

Många teoretiker har en bild av nationen som kan sammanfattas i ett ord – myt. Nationen är påhittad. Titlar på några inflytelserika böcker ger en tydlig bild: ”Imagined Communities” av Benedict Anderson, ”The Invention of Traditions” av Hobsbawn & Ranger samt ”Chosen People: The Sacred Sources of National Identities” av Anthony Smith. Men dessa

bilder av nationalismen kan ifrågasättas. Såväl stater som nationer kan ha en förskönande historieskrivning, men det gör dem inte till fiktiva företeelser med imagi-nära effekter.

En intressant idé är att se nationalism som positivt samverkande med industrialisering; nationalism blev en mjukvara som kompletterade den mer kallhamrade industrialiseringen (Mosse 1980). Giddens har en träffande formulering ”ett kapitalistiskt samhälle blir ett samhälle enbart för att det är en nationalstat” (Giddens 1990, s 57). Alltför ofta betonas motsättningar mellan marknad och nation så att nationalismens funktionalitet för det moderna samhället helt överskuggas av dess irrationella komponenter. Den nationalitetsforskare som mest understrukt det funktionella med modern nationalism är Ernest Gellner (1983). Detta har dock Gellner kombinerat med att negligera dess historiska och etniska rötter, men andra forskare har visat större intresse för den problematiken.

Forskare med en primordial grundsyn ser etnicitet som en viktig, men också hotfull, faktor. Van den Berghe (1987) bedömer egennytta som det normala i mänskliga relationer med undantag för nära släktrationer där det finns ett genetiskt rationellt intresse som leder till reella uppoffringar och genuin solidaritet, *kin altruism* (Hamilton 1964). I stora samhällen är överheten inte nära släkt med befolkningen, men använder gärna släktermer i manipulativ avsikt. Van den Berghe menar att denna retorik blir utan effekt när det finns etniska skillnader för då framstår bristen på släktskap som uppenbar. Men när det föreligger etnisk likhet kan undersåten uppfatta detta som *perceived kin interest* och låta sig luras. Connor (1994) fäster också fokus på denna risk, men det tycks mig omotiverat pessimistiskt. Vad som

ligger i det egna intresset kan vara svårt att se och medborgaren kan bli lurad, men knappast i släktfrågan; de flesta mänskliga kulturer har varit högst noggranna och välinformerade i fråga om reella släktrationer. Det tycks mig rimligare att beakta alternativet att det föreligger ett faktiskt genetiskt intresse som förenar en vidare och genetiskt mindre besläktad krets (Salter 2007). Det finns större möjligheter att påverka moralen genom kulturen än genom manipulerat släktskap.

I Staten (Platon 370 f Kr/1969) förs en klassisk diskussion om moral och manipulation och frågan ställs om det är den mäktiga minoriteten eller den röststarka majoriteten som kontrollerar samhällsmoralen. Thrasymachos hävdade att moral var ett sätt för eliten att styra menigheten, men Kallikles menade att moralen var ett instrument för de många att indirekt styra över de få och mäktiga. Om denna diskussion överförs till terminologin i en nutida diskurs hävdar Kallikles en tes om normativitet; majoriteten hyser stor makt genom att definiera det normala.

Denna påverkan till enighet behöver dock inte vara något negativt utan är ett band som förenar. På grund av en rationalitet i gruppagerande och en stark mänsklig böjelse för konformism tycks en känsla av nationell gemenskap finnas som potential. Ett samhälle kan naturligtvis inte vara harmoniskt ense vare sig ifråga om moral eller i intressen, men det finns gemensamma intressen och ett moraliskt ramverk kan göra motsättningar möjliga att hantera. Vid demokratins genombrott i modern tid var det främst högern som fruktade att Kallikles hade rätt och var vaksamma mot ett normativt majoritetssvälde. Nu är det i allt högre grad vänstern som sviktar i demokratisk tilltro. En populär tankemodell de senaste decennierna har varit den om ”två tredjedelssamhället”; en skötsam ma-

majoritet av medborgare ignorerar en tredjedel bestående av ett flertal mer eller mindre marginaliserade grupper som saknar en väsentlig samhällsfunktion. Den som anser att majoriteten förtrycker minoriteter, och de egna sympatierna ligger hos någon minoritet kommer inte rimligtvis till prodemokratiska slutsatser.

En mer prodemokratisk hypotes är att majoritetsintresset inte ligger så långt från allmänintresset och att det blir så starkt att det skapar förväntningar, regler och betenden som också påverkar samhällets maktelit. Biologi och sociologi kan samverka till en konstruktiv samhällsetik.

1.2 Nationella majoritetens diktatur?

Ett argument mot liberal individualism är att individens beslut kan få negativa effekter för andra individer. Hänsyn till ”den Andre” kan dock bli en hänsynens järnbur som gör den individuella suveräniteten minimal. Vad kan en individ göra utan att någon annan kan bli berörd och besviken? På liknande sätt kan den demokratiska staten och dess majoritet uppmanas att ta hänsyn till en rad subgrupper inom och utom landet och deras representanter. Rättigheter och veto kan ses som önskvärda mot den ”nationella majoritetens diktatur” – men de är också inskränkningar i demokratins och nationens suveränitet.

Många kritiker av borgerlig alias liberal demokrati menar att de själva representerar en rivaliserande variant av demokrati, men många av dessa kritiker har problem med såväl *demos* som med *krati*. Den relativt tydliga beslutsmodellen inom liberala nationalstater överges för en modell som är ytterst oklar och utopisk. Habermas (1984) vision om en kommunikativt skapad konsensus har en popularitet som förvånar. Ett diskutabelt försvar är att det-

ta i hög grad är retorik med en ambition som är *talk-centric*, inte *vote-centric*. Konsensusmodellen tänjs ut ytterligare till ett globalt format där olika perspektiv skall finna en gemensam harmoni (Bohman 2007). Ofta är det inte bara en fråga om att skriva positivt om multikulturalism, utan ett hävdande att nationalstaten saknar en legitim suverän makt att fatta beslut som motverkar multikulturalistiska anspråk. En vänsterpopulistisk global variant på temat massan mot eliterna är ”Multitude mot imperiet” (Hardt och Negri 2007). Dessa idéer är populära i vissa kretsar och bidrar till att underminera legitimiteten hos den liberala nationalstaten.

I länder med en sedan länge etablerad multikulturell verklighet, handlar diskussionen i mindre grad om multikulturalismens förträfflighet, utan mer om att skapa en situation som fungerar någorlunda trots de multikulturella problemen. Ett handlingsalternativ är att på ett civiliserat sätt splittra de samhällen där det finns en stark opinion för att komma bort ifrån en konfliktfylld samvaro i samma stat (Tullberg & Tullberg 1997). Det kan tyckas rimligt att överväga om en klok preventiv åtgärd är att söka undvika att multikulturalism uppstår. I många sammanhang förespråkas försiktighetsprincipen; man bör undvika att skapa situationer med svårhanterliga problem, då de finns en hög risk att man inte kommer att kunna lösa dessa problem. I den multikulturella diskussionen är det argumentet sällsynt.

1.3 Politisk filosofi – tre teorier

Ifrågasättandet av nationalstaten förstärks av att liberala teoretiker har en oengagerad eller skeptisk syn på nationen. De betonar gärna individens rationalitet och använder ofta en universell utilitarism som moraliskt riktighetskriterium. Det finns en libe-

ral poäng i att ha subkulturer inom en stat, såsom till exempel religiösa sekter, som är betydligt mer konformistiska och krävande än vad staten är. För den som är med finns en stark motivation till uppoffringar för det gemensamma projektet, men om sektmedlemmen omprövar sin tro så är det mestadels relativt lätt att kliva av; det innebär inte att bryta upp från samhället, bara från en subkultur inom det. För en libertariansk uppfattning blir rekommendationen en minimal stat samt frivilliga subkulturer (*associations*) utan maktposition mot individen (Nozick 1974). Detta implicerar en måttlig entusiasm för olika subkulturer och att de skall klara sig utan statsstöd. Många framstående liberala ideologer som Popper, Berlin och Hayek har intagit en kosmopolitisk inställning. Förutom den liberala kosmopolitismen finns det två andra icke-nationalistiska ideologier som jag vill ta upp i detta sammanhang.

En stark grupp i den filosofiska debatten är de som ofta kallas *liberal egalitarians*. De utgörs av personer som Rawls (1971) och Dworkin (1981) vilka förespråkar stora uppoffringar till en gemensam finansiering. Till de mer svårsmälta komponenterna hör uppfattningen att personliga talanger skall ses som en gemensam kollektiv resurs. Framförallt Dworkin betonar att personlig ansträngning, men inte personlig förmåga, är relevant vid tilldelning av resurser. Samhällets resurser skall alltså fördelas enligt en ytterst jämlik mall och sedan kan individerna spendera dem enligt eget gottfinnande. Den liberala komponenten i detta synsätt är framför allt att det är individen själv som avgör vad som är ”det goda” och väljer hur de tilldelade resurserna skall förbrukas. Egalitärerna för komplicerade men svagt motiverade resonemang varför man skall bilda en strikt gemenskap för insamling och tilldelning av resurser, utan att ha ett gemen-

samt projekt i vilket dessa pengar skall spenderas. Inte ens föräldrar som överväger att ge resurser till sina egna barn är neutrala till om pengarna kommer att gå till studier eller till krognotor.

Den tredje gruppen, kommunitärerna, har inga anspråk på en liberal etikett utan ser paternalism som en positiv hjälp. Individen ses som inkompetent att fatta beslut om vad som är det goda, utan den uppfattningen präglas av hans kulturella grupp, individens *community*. Den idén kan kombineras med multikulturalism om de ingående grupperna hålls separerade. Själva grunden för harmoni, enligt denna ideologi, är att individen bör utsättas för ett enhetligt normsystem. I denna miljö får individen sina ”authoritative horizons” (Taylor 1992). En del av denna rörelses teoretiker har kommenterat möjligheten att uppnå en sådan stark *community* i nationalstaten. Deras bedömning är att den moderna liberala nationalstaten är alltför pluralistisk för att kunna erbjuda en stabil och homogen miljö (MacIntyre 1994). Från en kommunitär horisont kan därför konservativa invandrargrupper vara allierade med samma målsättning; att få resurser och makt så att man kan föra en paternalistisk politik över sin egen grupp. Heterogenitet kan bli en tillgång om staten spjälkas upp och pluralismen inom grupperna begränsas.

Verkligheten skiljer sig väsentligt från dessa tre teoretiska modeller. En dominerande komponent i existerande moderna stater är den paternalistiska välfärdsstaten. Dess omfattande positiva rättigheter, *entitlements*, avviker från libertarianernas fokus på negativa rättigheter, men också från egalitärernas uppfattning att staten inte bör diktera för medborgarna vad som är ”det goda”, utan överlåta detta åt individerna. Kommunitärernas slutna *communities*, som berättar för sina medlemmar vad

som är det goda, är ovanliga; det moderna samhället saknar inte konformism, men denna uttrycker sig snarare i trender än i starka traditioner som hos Amishfolket och Huttitkommunerna i Nordamerika.

I de faktiska nationalstaterna råder en intensiv politisk kamp om vad som är ”det goda” som de offentliga resurserna skall användas till. Filosofernas förhoppning är att de olika uppfattningarna skall kunna lösas genom ett ”överlapping consensus” (Rawls 1999); även om man har olika uppfattningar om det goda kan man hitta gemensamma modeller för hur detta skall lösas. Det är här multikulturalismen blir ett problem, då det överlappande konsensus som skall hålla ihop ett samhälle blir uttänjt när ytterligare subkulturer skall in i den gemensamma ramen. I en liberal nationalstat utgör demokratiska val och majoritetsmakt det överlappande konsensus som avgör vilka allokeringalternativ som genomförs de närmaste åren. Det är knappast orimligt att se den moderna nationalstaten som en god balans mellan trygghet och tillhörighet å den ena sidan och liberala möjligheter till egna projekt å den andra. Dessutom finns en fungerande beslutsmetod för kollektiva beslut. Immigration av nya etniska grupper innebär inte bara en import av sociala problem, utan också en minskning av legitimiteten i demokratis metod, att avgöranden sker genom majoritetsbeslut.

Dessa tre synsätt är inte primärt fokuserade på mångkulturalism, men de söker i hög grad göra sig kompatibla med mångkulturalismen och drar inte några kritiska slutsatser om riskerna med en minskad nationell sammanhållning. Teoretikernas rekommendation att driva radikalt universalistiska eller partikularistiska synsätt innebär en försvagning av mesonivån, nationalstaten. Lockelsen för libertarianerna är att en svagare nation kan medföra en

krympande välfärdsstat. Egalitärerna hoppas tvärtom på en bibehållen eller ökande omfördelning, och att ett svagare nationellt projekt ger en minskad styrning av medborgarna till ”det goda”. För kommunitärerna så medför förhoppningsvis en försvagad nation att normativa kommuner som styr sin grupp mot ”det goda” får ökad auktoritet. De olika förhoppningarna är sinsemellan motstridiga, men de indikerar likväl att en liberal nationalism knappast har något stöd att vänta från dessa kretsar.

1.4 Liberal nationalism (alias nationell liberalism)

De som argumenterar för liberal nationalism befinner sig i ett tvåfrontskrig mot kosmopoliter och multikulturalister. När liberal nationalism skall preciseras till ett centralt arbete faller valet ofta på boken *National liberalism* av Yael Tamir. I den förs övertygande resonemang om att nationalism inte nödvändigtvis är en auktoritär tvingande ordning, utan individen kan i hög utsträckning välja vilka delar i en nationell kultur han följer och vad han distanserar sig ifrån. De senare valen kan vara konventionella och ogenomtänkta, men också välgrundade på erfarenhet och reflektion. Men människan är ingen *tabula rasa* utan vi startar med inlärning och prägling i en viss kultur.

Styrkan med den nationella basen för demokratin är i hög grad att den inte är politisk och genom sin opolitiska karaktär hotas den inte av politisk oenighet som ju är både en förutsättning och en effekt av demokratin. En demokratisk stats sammanhållning beror till sist på huruvida valets förlorare accepterar sitt nederlag och nöjer sig med att få en ny möjlighet om några år, vilket implicerar att majoritetsgruppen inte uppfattas som permanent,

opåverkbar och ondsint. Den måste innehålla tillräckligt många personer som är öppna nog att efter nya erfarenheter ompröva sitt stöd till det parti som vann detta val.

Många multikulturella imperier har fungerat under långa perioder, men övergången till demokrati har varit betydligt mer framgångsrik för nationalstater. Mill (1861) är den viktigaste förespråkaren för tesen om inkompatibilitet mellan demokrati och multikultur. Enligt honom är de två komponenterna ytterst svåra att förena, varför etnisk homogenitet är ett villkor för att utveckla och bibehålla en demokrati. Lord Acton ses som hans motpart i en av de första diskussionerna i denna fråga (Hettne et al 2006). Många delar Actons förhoppningar, men evidensen talar i hög grad till Mills fördel. Den praktiskt politiska frågan är sällan om ett problem är teoretiskt lösbart eller inte – dvs möjligt eller omöjligt – utan att särskilja vad som är underlättande och vad som är försvårande för en framgångsrik problemlösning. Det tycks svårt att övertygande bestrida att det är lättare att uppnå en fungerande demokrati med etnisk homogenitet.

Tamir noterar en brist på konsekvens i kritiken av nationalism. Kritikerna gör ofta undantag och uttrycker sympatier för nationalism hos *underdog*-grupper. Men ställningstaganden till nationalism bör rimligtvis vara mer principiella och strukturerade än en subjektiv sentimental preferens (Tamir 1993, p 10-11). Förutom inkompatibilitet tycks det också föreligga en paradox. Dessa fattiga nationalismrörelser saknar ekonomiska resurser till transfereringar vilka skulle möjliggöra en välfärdsstat och just den möjligheten gör nationalismen lockande ur ett vänsterperspektiv.

Hettne et al. sammanfattar relationen till att: ”karaktärisera välfärdsstaten som

nationalstatens högsta stadium” (2006, s 222). Det finns mycket som talar för att ett etnisk heterogent samhälle blir mindre benäget att betala till transfereringar och *public good* (Alesina & La Ferrara 2005). Om så skulle vara fallet uppstår ett dilemma för personer med såväl vänster som multikulturella sympatier. Kymlicka och Banting (2006) söker dämpa den farhågan. De drar också slutsatsen att det finns en stark opinion mot immigration, men att multikulturella arrangemang för nationella minoriteter inte reverserat i de moderna välfärdsstaterna. Det är dock svårt att finna övertygande argument mot att etnisk heterogenitet leder till stora problem för välfärdsstaten.

De som är för nationalstaten drivs dock inte nödvändigtvis av ett önskemål att bibehålla eller öka transfereringsvolymen i välfärdsstaten – den frågan bör snarast ses som en separat vänster-högerfråga som skiljer nationalister av olika kulörer. Liberala nationalister lockas förmodligen mer generellt av att nationell gemenskap kan skapa högre tillit och samverkan mellan medborgarna; visionen är i första hand ett välfärdssamhälle, inte en välfärdsstat. För ett liberalt samhälle är den politiska demokratin central, så nationalismens betydelse för demokratin är den mest väsentliga aspekten.

2 Alternativa medborgarskap

På något sätt bör staten, liksom också ekonomin, knytas till det civila samhället. Dessutom måste det civila samhället i sig hänga ihop så att olika fraktioner inte särskiljs i sådan grad att samhället splittras. Det finns några olika alternativ till nationalstatsmodellen.

2.1 Civic republican

Termer som *citizenship* och *republicanism* används ofta om ett aktivt medborgarskap, men är öppna i frågan om medborgarskap bygger på etnicitet eller något annat, medan nationalism kopplar till etnicitet och tanken på en nationalstat. Den inflytelserika nationsforskaren Anthony Smith gör en distinktion mellan *ethnic* och *civic*, där den senare termen exkluderar etnicitet. *Civic republican* (Kymlicka 2002) kan tjäna som beteckning för idéer om ett substantiellt medborgarskap som inte bygger på etnicitet. Uppgiften är att skapa band mellan *co-citizens* som är starka, även om medborgarna inte är *co-nationals*.

Om staten inte skall vara ett nationellt projekt kan det istället vara ett politiskt projekt. Vilka värderingar vill statsmakten driva och försöka få sina medborgare att omfatta och hur önskar man att landet uppfattas utomlands. *National branding* berör både politisk och ekonomisk profilering. Nämnden för Sverigefrämjandet i utlandet utnämner fyra kärnvärden vilka skall representera Sverige: nytänkande, öppenhet, omtänksamhet och äkthet (Sverigebilder 2.0). Sverige som föregångsland för jämställdhet och invandring är en självbild som många makthavare lockas av. Ett starkt politiskt engagemang innebär inte alltid befolkningens påverkan på politiken utan kan i hög grad yttra sig i politikernas påverkan på befolkningen. Vissa politiska värden kan bli en *constitutional patriotism* som medborgarna förväntas omfatta (Beiner 2003).

Vad som kan uppfattas som stötande med denna typ av projekt är de auktoritära riskerna, eftersom ambitionerna inte nödvändigtvis resulterar i deliberativ demokrati, utan snarare i en folkuppfostran av klassiskt snitt. Medborgaren skall inte bara informeras och utbildas, utan fostras till önskvärda åsikter och attityder varvid

krav på engagemang och sammanhållning kan leda till ovilja att diskutera i en mer kvalificerad bemärkelse. Också om staten har en politisk istället för etniskt bas så uppstår frågan om exkludering. Är den minoritet medborgare som vill införa dödsstraff och ha en manlig värnpliktsarmé en andra rangens medborgare som primärt inte skall inkluderas utan omskolas? Inte bara den muslimske fundamentalisten utan också Sverigedemokraten faller utanför de gränssättande ramarna.

2.2 Formellt medborgarskap

Det kan vara svårt att skapa ett alternativt substantiellt medborgarskap som inte bygger på etnicitet. Ett alternativ är att överge ambitionen till *civic republican* och istället ha ett formellt medborgarskap. Enligt en sådan syn så är definitionen av svensk att vara registrerad som medborgare i Sverige; en byråkratisk identitet som folkbokförd och skatteskriven. Men inte heller antinationalistiska invandringsförespråkare tycks tillskriva den byråkratiska hanteringen någon avgörande moralisk relevans. "Flykting" används om de asylsökande trots att dessa till över 90 % bedöms vara ickeflyktingar av myndigheterna. Den termen utsträcks nu till att också inkludera eufemismen "de papperslösa", en grupp som tvärtom ofta har papper på att de inte bedöms ha flyktingskäl och fått en skriftlig uppmaning att lämna landet. Det formellas pondus riskerar att undergrävas av en universell etik som ignorerar medborgarskap och ett emotionellt ointresse för byråkratins friande eller fällande.

En möjlighet är att oförmåga att dra en formell och relevant byråkratisk linje mellan medborgare och icke medborgare gör att den etniska identiteten ökar sin relevans som skiljande kriterium mellan olika

grupper. En motsättning mellan förespråkare för ett formellt respektive ett substantiellt medborgarskap gör själva medborgarskapet kontroversiellt vilket undergräver ambitioner om gemenskap utifrån ett medborgarskap.

Den rent fysiska vistelsen i landet kunde möjligen räcka i en tid då resenärerna var få och nästgårds, men i en tid med goda rese-möjligheter blir detta problematiskt. Är vi alla kosmopolitiska medborgare som är hemma varhelst i världen, vilket gör en särskillnad mellan turist, gästarbetare och medborgare föräldrad? Den rent territoriella basen blir en ytterst svag grund för ett starkare medborgerligt engagemang i statens styrelse; det formella medborgarskapet riskerar att bli ett eroderat medborgarskap. Larsch (1995) beskriver en framväxande situation med en kosmopolitisk elit som blir alltmer ointresserad av sina nationella rötter och banden till sina landsmän. En sådan distansering lär skapa svalare känslor hos folket som inte heller ser någon intressekoppling till svenska politiker i Bryssel och svenska af-färsmän i London som sysslar med sina egna karriärer och frågor utan någon positiv koppling till den vanlige svenske medborgaren. Det nationella kontraktet blir alltmer innehållslöst.

2.3 En civilisationsbas

En möjlighet som låter rimlig är att se medborgarskapet som en del av ett större politiskt projekt och fylla det med en substans av gemensamma idéer med andra länder. Man skulle – som i EU-projektet – kunna se demokratin som en överideologi och att de olika länderna har sin bas i en gemensam civilisation, den västerländska civilisationen, som i hög grad är en idé obunden till territorium och nationell kultur. Under historiens förlopp har dess kul-

turella centrum varit grekiskt, sedan romerskt, franskt och anglosaxiskt. Det är också idéer som för många européer framstår som mycket mer högtstående än de nationella avvikelserna.

Om en gemensam civilisation vore tillräcklig som bas skulle EU klara sig bra; de olika medborgarna uppfattar knappast att människor i de andra nationerna tänker fundamentalt annorlunda i centrala frågor. Politiskt är det mycket som är gemensamt inklusive den politiska oenigheten inom respektive land; centervänster och centerhöger i de olika länderna har ungefär samma åsikter och även extremistpartier av olika slag visar många likheter med systerpartier i andra länder.

Vi tycks eniga i denna civilisationsgrund, men till den grad att enigheten blir självklar och lite ointressant. Skall vi hålla högtidstal till genomförandet av kvinnlig rösträtt och införandet av folkpension? Det finns ett problem med engagemang eftersom likheten i fundamentala åsikter inte innebär att vi har ett gemensamt projekt; den nationella gemenskapen verkar inte primärt vara en politisk gemenskap. Det är snarast så att en politisk oenighet uppfattas som en stundom irriterande, men huvudsakligen stimulerande pluralism. De centrala frågorna är kanske inte de stora där man är överens, utan de många små kontroversiella beslut en statsmakt fattar. Det är kanske främst i dem som den övernationella legitimiteten är låg.

2.4 Ett globalt medborgarskap

”Citizen of the world” är i högre grad en vision än ett praktiskt alternativ. Men vid de första stegen mot något mer systematiserad ”legal cosmopolitanism” (Couture 1999) så väcks misstankar om demokratiska och effektmässiga underskott. Re-

dan på nationell nivå finns problem med storskalighet; aktivisterna är ofta inte representativa för medborgarna och byråkratisering ökar distansen till politikerna.

Det universella broderskapet kan också ifrågasättas som genuin känsla. Nationalismen kritiseras ofta för att överdosera med romantisk retorik. Det är inte lika vanligt, men än mer befogat, att rikta en sådan kritik mot idealistisk universalism. Walzer påtalar den fundamentala bristen på realism: "Only God can show equal respect and concern for each of the creatures created in his image" (Walzer 2007, p 197).

Miller (1994) och Tamir (1993) argumenterar mot en besvärande lucka i egalitäreernas modeller vilka teoretiskt och principiellt inte anför några argument emot idealistisk universalism, men likväl övergår till en modell för ett avgränsat samhälle. Detta rimligtvis för att de förstår att uppoffringsvillighet till den omfattande omfördelning de rekommenderar är starkare nationellt än internationellt. De som förespråkar liberal nationalism kommer inte så lätt undan med ett diskret avsteg från universell idealism. Den gängse högaktningen för den senare synen är förmodligen en orsak till att de liberala nationalisterna ofta är defensiva och accepterar mycket av de idealistiska premisserna. Brock (1999) kommenterar Miller (1995) och Tamir (1993): "Liberal nationalists say it is only morally acceptable to give special weight to co-nationals' concerns if everyone else has had the requisite moral attention. Liberal nationalism turns out to be an even more demanding view on this understanding than cosmopolitanism". Brock överdriver en hel del men har ändå en poäng. För att tillmötesgå vanliga uppfattningar om omfattande skyldigheter mot människor i allmänhet så föreslås

extra bördor till medborgarna istället för en fokusering.

En betydligt starkare argumentationslinje är att hänvisa till den demokratiska beslutanderätten. Det som avgör graden av internationell solidaritet är folkviljan inom landet – liberala nationalisterna förstärker sin argumentation genom att poängtera ett ställningstagande för demokrati och självbestämmande som motståndarna försummar genom en emfas för vanliga, men likväl godtyckliga och utopiska, antaganden om rättigheter. Ett globalt engagemang kan leda till att vissa insatser inom u-hjälp vinner gehör, men detta är potentiella tillägg, inga villkor. En demokrati som ger mindre än den internationella rekommendationen 0.7 procent i u-hjälp är fortfarande en demokrati.

Nationalistförespråkarnas primära argument är den deskriptiva bedömningen att solidariteten blir mer omfattande om den riktas till den egna etniska gruppen. Miller understryker nationalismens möjligheter att öka engagemanget genom att fokusera det: "The ethics of nationality is plausible, resting as it does on well established facts about human identity and human motivation. The onus is on the universalist to show that, in widening the scope of ethical ties to encompass equally the whole of the human species, he does not also drain them of their binding force" (Miller 1995, p 80). Kärnpunkten är att nationalismen i praktiken motiverar till större solidaritet än världsmedborgarskapet. Att då ta intryck av en idealiserad syn på universella rättigheter blir en onödig ideologisk eftergift som gör den generella insatsen betungande och förlorar i fokus.

Vad som tarvas är en alternativ modell till den lockande retoriken om universellt broderskap. I Tocquevilles anda bör man skärskåda världen från ett individuellt per-

spektiv istället för ett gudomligt/metafysiskt. Emotioner, intresse och offervillighet är starkare för grupper som är nära och kära och minskar successivt för vidare och mer perifera kretsar. I alla kulturer finns regler som prioriterar familjemedlemmar före icke-familjemedlemmar. Därefter följer en serie kretsar till vilka individen har successivt mindre förpliktelser (Brittan 2005, p 26). Som många noterat är nationen en omfattande grupp för vilken det finns en stark etnocentrisk bas som tjänat som grund för väl fungerande samhällen. Det finns skäl att som Salter (2007) bedöma "universal nationalism" som ett väsentligt inslag i den etik som är empiriskt universell. Den universella idealismens retoriska popularitet leder till att dess empiriska genomslag grovt överskattas.

2.5 Multikulturellt medborgarskap

De andra alternativen till nationalstat som diskuterats i denna sektion ser negativt på etnocentricitet, men det multikulturella förespråkar etnocentricitet i form av multi-etnocentricitet. En individ som inte är förankrad i en stark kultur har inte i främsta hand stor valfrihet, utan en brist på utgångspunkt som gör valfriheten oväsentlig på ett djupare plan. Problemet med nationalstaten är inte etnocentrismen i sig, utan att den driver en etnocentrism vars fördelar blir ojämnt fördelade. För andra etniciteter blir en nationell etnocentrism en assimilatorisk påtryckning som hotar minoriteternas egen etnocentrism.

I en väl fungerande stat pågår en homogenisering och en assimilering. Det är exempelvis bekvämare att använda ett majoritetsspråk än ett minoritetsspråk och den fördelen ökar om samhällets integration är hög. Statsmakten i många länder stöder ofta en utveckling mot gemenskap, *nation*

building. En multikulturalförespråkare som Kymlicka (2002) ser detta som orättvist och föreslår att minoritetens strävan att ha en avvikande identitet också skall stödjas, vilket dessvärre blir att genomföra två motriktade åtgärder. Ur ett liberalt nationellt perspektiv är den centrala frågan om *nation building* sker med tvång eller inte, och om en assimilering sker utan tvång och gemenskapen ökar så är det en förbättring.

Förespråkarna för liberal nationalism har haft problem med att stå emot multikulturalisternas kompensationskrav att om man stöttar majoritetskulturen bör man på motsvarande sätt stödja minoritetskulturerna. Tamir (1993) argumenterar för en oklar kompromisspolitik; minoriteten måste acceptera effekterna av att man är få, men konklusionen är att subventioner kan och bör ges som minskar den kulturella favoriseringen. Den argumentationen förbiser att liberalism primärt handlar om frihet, inte om neutralitet.

Alla demokratiska beslut får fördelningseffekter även om detta inte hör till de centrala eller deklarerade motiven för en reform, och den omfördelningen kan inte neutraliseras med mindre än att man motverkar den prioritering man söker genomföra. Satsar man på utbildning eller järnvägar utifrån ett allmänintresse så tillgodoser man också särintressen för de individer som direkt gynnas. Alla statmaktens prioriteringar som direkt gynnar några grupper kan anklagas för att diskriminera grupper som inte gynnas och diskrimineringsanklagelsen får en extra emotionell effekt när det gäller etniska grupper.

För konsumenterna på marknaden är grundregeln att priser är lika för alla, men nyttan varierar och vissa konsumenter får ett *consumer surplus*, en fördel som de inte betalar extra för. På samma sätt får vissa

medborgare ett *citizen surplus* av en statlig policy. En satsning på utbildning har som effekt att de som utbildar sig får större fördel av detta än de som inte tar del av denna satsning, vilka endast får indirekta fördelar genom en högre utbildningsnivå i samhället. Tanken bakom en statlig satsning på en järnvägslinje är inte att den skall vara neutral till järnväg kontra bil, utan att den skall stimulera en övergång från bil till järnväg trots att många bilister hade föredragit en vägförbättring istället. Många satsningar för allmänintresset gynnar vissa individer mer än andra, men att kompensera de mindre gynnade blir att motverka syftet för handlingen. Jag anser därför att en kompensationsprincip helt bör förkastas.

Ett fruktbart sätt är att se en nationell enighet som en kollektiv nytthet. En högre grad av tillit, större sammanhållning, lägre kriminalitet kan vara sådan fördelar. Även den som hör till en minoritet har en fördel av att bo i en nationalstat där den sociala kontexten och dess regler är tydliga. I en liberal stat har varje individ en privat sfär och kan också samverka med andra som delar hans intressen. Endast individer som i hög grad personligen skulle gynnas av multikulturella arrangemang är givna motståndare till nationalstaten. Ett program som ser en nationell kultur som ett allmänintresse har ingen skyldighet att neutralisera satsningen, utan idén är just att en viss homogenisering är eftersträvarvärd.

Motsägelsefullt anklagas nationalstaten för såväl exkludering av medborgare av annan etnicitet och för assimilering av dem. Men den assimilerande funktionen behövs för att förhindra att särintressen triumferar. Det reella alternativet till nationalstaten är knappast ett universellt broderskap utan en fraktionering där identitet och aktivitet fokuserar en mindre

krets än nationen. Bauman påtalar den alternativa mentaliteten: "Exit the nation, enter the tribes" (Arnstberg 2006, s 138).

3 EU – en civilisationsbaserad federation?

Man skulle kunna uppfatta *Copenhagen Criteria*, vilka nya medlemmar till EU skall uppfylla, som en sammanfattning av civilisationskonceptet (Torbiörn 2003). En annan konkretisering är konceptet TRUDI som helt exkluderar den etniska komponenten, eftersom akronymen står för: *Territorial State, Rule of Law, Democratic State, Intervention State*. Inom den ramen råder såväl en spännvidd som ett samförstånd mellan en liberal höger som i viss mån eftersträvar ett avregleringsprojekt och en vänster som ser EU som ett regleringsprojekt. Resultatet blir i hög grad ett omregleringsprojekt där Lissabonagendan (2000) kan ses som ett liberalt orienterat initiativ och Lissabonkonventionen (2009) som mer suprastatorienterad.

3.1 EU-medborgarskap

EU lockas liksom ett flertal multietniska stater till så kallade konsociationella upplägg där den politiska minoriteten får en starkare maktställning än i en typisk demokratisk nationalstat. Det konsociationella upplägget innebär att betona den sociala representativiteten hos beslutsfattarna; om väljaren identifierar sig med dessa individer från sin egen grupp, så förväntas han också känna sig delaktig i de beslut som fattas. Representanter från minoritetsgrupper exkluderas inte från maktens centrum utan kvoterats in. Forskare som Lijphart (1977) rekommenderar gränsdragning mellan olika subgrupper och maktindelningen mellan dem vilket utgör centrala delar av ett konsociationellt sys-

tem. Modellen kritiseras av många andra forskare och Horowitz sammanfattar den kritiska bedömningen: "The consociational idea has been aptly described as government based on a 'cartel of elites'" (Horowitz 1991, p 139). Risken finns också att kartellen bryter ihop och leder till en uppsplitande konflikt mellan olika grupper. Initiala framgångar för system i Nigeria och Libanon har reviderats till mer negativa omdömen. De flesta praktiska exemplen lyckas sämre än EU med den uppdelning och sammanvägning som rekommenderas. Men legitimitet och rationalitet också i detta relativt framgångsrika exempel kan ifrågasättas.

EU har på flera sätt sökt skapa en legitimitet för sina beslutsfattare i de olika ländernas väljarkårer. Intensiva diskussioner fördes bland EU-politikerna för att lösa den situation som uppstod med utökat medlemskap. Tidigare hade de små länderna en kommissionär och de stora två, men efter utökningarna från 15 stater till 25 och senare 27 blev det färre kommissionärer än länder, så det blev svårt att skapa en lösning som ger små länder möjlighet att få en kommissionär av den egna nationaliteten. Frågan är dock om andra än politiker anser att detta är en viktig fråga. En kommissionärs uppgift är inte att representera hemlandets politik inom sitt gebit utan som opartisk tjänsteman driva EU:s linje. Kommissionärens nationalitet har främst en symbolisk betydelse och är rimligtvis av diskutabelt intresse i respektive land, men EU-politikerna tycks överens om att detta är en stor fråga. Men är problemet inte snarast en fråga gällande karriärmöjligheter för politiker? Utan kvotering finns ju en risk att en avgränsad allians exkluderar den egna gruppen, och därmed den egna personens tillgång till makt och köttgrytor, men genom balansering med i stort sett alla grupper hålls en

möjlighet öppen till avancemang i den egna karriären. En proportionell representation av den egna nationen i parlamentet och bland tjänstemännen är knappast lösningen på de problem medborgarna själva upplever. Att ha "sin" kommissionär tycks som en Ersatz-nationalism utan reell relevans.

EU influeras i hög grad av en konsociationell ordning; alla skall vara med lite grann och en rad olika kategorier skall balanseras. Detta innebär inte endast en typ av uppdelning, utan flera parallella uppdelningar. Talande är hur Sarkozy motiverade utnämningen av Cathrine Ashton till EU:s utrikesminister genom att ange tre skäl till att hon utsågs: hon kompenserar och balanserar genom att inte höra till samma grupper som den valde ordföranden Herman van Rompuy. En första komplettering är att hon är kvinna (könsbalans), en andra är vänstertillhörighet (politisk balansering), för det tredje att hon är engelska (Blair fick inte ordförandeposten) (Economist 2009). Till Sarkozys tre skäl skulle kunna läggas en fjärde faktor som EU regelmässigt balanserar – Ashton är från ett stort land och Rompuy från ett litet. Frågan är dock i hur hög grad denna modell tilltalar väljarna. Gör detta att många EU-medborgare uppfattar sig som representerade i fyra olika hänseenden av dessa två personer?

I en parlamentarisk demokrati med ett parti eller en koalition vid makten råder en skillnad mellan två väljargrupper; den ena kan ha en känsla av delaktighet genom att deras valda representanter sitter i både regering och parlament, medan den andra gruppens representanter endast utgör en minoritet i parlamentet. Ett alternativ till denna modell är att försvaga majoritetens makt och omfördela den till minoriteten. I en nationalstat är känslan av exkludering från regeringen mindre problematisk då

nationen är ett band som kan skapa en kompenserande gemenskap, men utan detta band finns risker att den temporära politiska exkluderingen efter ett val kommer att alienera de förlorande politikerna och deras sympatisörer.

De olika sätten att summera länderna är också ett led i att minska ”vi-dom”-motsättningar inom federationen. Länderna skall kunna alternera mellan ett antal olika allianser: ”Nya Europa”, ”Club Med”, ”Core Countries”. Även länderna som enhet luckras upp genom en ”regionernas Europa”; delar av länder kan sammanföras med delar av andra länder. Otydligare komponenter förskjuter makten till centrala funktioner.

3.2 Globaliseringens genomslag

Utvecklingen av EU som en ny multinationell federation samt mindre avancerade övernationella projekt, som Nafta, ASEAN och Afrikanska Unionen, är dock bara en sida i den nuvarande globala utvecklingen. I ett hundraårsperspektiv är den dominerande trenden en upplösning av predemokratiska multikulturella imperier som Osmanska imperiet, Habsburgska dubbelmonarkin, Brittiska imperiet och Sovjetunionen till nationalstater varav många utvecklats till demokratier. Denna starka fissionstrend har rationalitet genom två faktorer som förtjänar uppmärksamhet. Småstatsnackdelar minskar genom att den militära osäkerheten för en liten stat minskar, och den behöver inte längre höra till ett imperium för att undvika hotet av att annekteras av en stormakt. Den andra faktorn är att en alltmer öppen global ekonomi medför att företag kan nå kostnadsfördelar med långa serier trots en liten hemmamarknad. Genom allmänna tullsänkningar eller medlemskap i en frihandelsgruppering kan också en liten na-

tion få ekonomiska skalfördelar. Det talas mycket om en stark globalisering som ökar de relativa nackdelarna för nationalstater att söka agera helt avskilt från världen i övrigt. Men separata stater som fredligt interagerar med andra stater är kanske den lösning som stöds mest av den globala förändringen.

Det finns en rad problem som kan ses som globala problem, i den bemärkelsen att de finns i många länder, exempelvis arbetslöshet, kriminalitet och budgetunderskott. Men att dessa problem inte lösts tillfredsställande på nationell nivå betyder inte att de löses lättare på en internationell nivå, snarare är det än svårare att åstadkomma en sådan lösning. Harmonisering blir lätt ett självändamål och en lösning vid en bristfällig kompromiss mellan olika lösningar. En alternativ modell är att olika stater prövar olika alternativ och om någon genomför en bra lösning finns goda möjligheter för andra stater att imitera den framgångsrika även utan assistans av en övernationell organisation.

En av kritikerna till nationalstatsidéen, Alfred Cobban, konkretiserade sin kritik genom att framhålla det omöjliga med att territorier som Island och Malta någonsin skulle kunna bli oberoende nationer och varför de med nödvändighet också i framtiden skulle ingå i större stater (Connor 1994). Denna *reductio ad absurdum* blev en mindre framgångsrik argumentation och illustrerar hur lätt den funktionsmässiga rationaliteten för nationalstaten underskattas. I en fredligare och mer kommersiellt öppen värld ökar möjligheten för små nationer.

3.3 Nationalism som konfliktkälla

EU kan primärt ses som ett ekonomiskt projekt med en bas i samarbete kring kol och stål. En *raison d'être* var också att skapa

ett samarbete med övernationella institutioner som skulle motverka en konfliktskapande nationalism. Men bilden av att EU skapat fred genom att övertrumfa nationalismen är kanske helt missvisande. Jerry Muller (2008) tycks ha rätt när han påtalar att nationalism snarare är en positiv än en negativ faktor för den europeiska freden. Primärt är att de nationella målen har uppnåtts i större delen av Europa och därför är fred möjlig. I de områden där nationalitetsfrågan inte är löst har situationen utvecklats till våld som på Balkan, men också i Baskien och på Irland.

Med en dominans för en liberal nationalism med stabila fredliga värderingar i Västeuropa så kan en generell kritisk syn på nationalism synas märklig. EU-projektet bygger dock på en skepticism mot nationalism, och USA attraheras till en antinationalistisk attityd utifrån sin självbild som en *melting pot* av olika etniska grupper. Detta får konsekvenser för utrikespolitiken där Väst skapar och stöder länder som Irak och Bosnien vilka saknar den nationella grund som ger en demokratiutveckling hyggliga möjligheter.

Enligt tradition gynnar utrikespolitiken ofta stater som ses som vänner och missgynnar dem man ser som fiender utan att tillräckligt beakta om detta kommer att skapa ytterligare konflikter. Att vid gränsdragningar ge för små områden till Ungern, Serbien och Irland så att de får stora nationella grupper utanför sina gränser skapar en bas för nya konflikter. Att fästa stor vikt vid inrikes administrativa gränser och ignorera de etniska är ett fel som ständigt upprepas; områden som Kosovo, Bosnien, Kashmir anses ha heliga gränser som står över den etniska konflikt som i dessa tre, och många andra fall, är huvudskälet för en ny statsindelning.

Gör man justeringar så bör man ta hänsyn till *tribe and territory*. Det historiska ar-

gumentet att nationalism skapar konflikt förefaller simplistiskt och behöver nyanteras. I många frågor tycks konflikten orsakad av att antinationalistiska politiska beslut konfronterar ett nationalistiskt sentiment. Konklusionen vad gäller nationalism och konflikt blir att lösningar som ignorerar nationalistiska preferenser hos dem som primärt berörs är konfliktskapande.

4 Multikulturalism i den svenska nationalstaten

4.1 Segmentisering

En fråga som är högst relevant för demokratins framtid är synen på majoritetens legitimitet. Folkmajoriteten har inte alltid rätt, men genom beslutssystemet får den igenom sin vilja. Enligt en klassisk demokratisk syn är majoriteten primärt god och klok, men multikulturalism och konsociationalism medför en ny och mindre hedervärd syn på majoriteten – det gäller snarare att undvika att den får igenom sin vilja eftersom detta anses ske på mindre gruppers bekostnad. Demokratien tappar mycket av sina förtjänster om majoriteten inte anses vara vare sig god eller klok.

Majoritetens legitimitet ifrågasätts ytterligare genom en kritik av att det vanliga, det normala, blir normerande för hur man bör vara/göra. Rekommendationen till majoriteten är att minska sin synlighet. Bara genom att vara en majoritet och utgöra det normala så föreligger en, enligt vissa minoritetsförespråkare, besvärande och påtryckande normativitet. Ett fragmentaliserat samhälle där det saknas absoluta majoriteter framställs som mer trivsamt. Det är naturligtvis en uppfattning på kollisionkurs med nationalismen och kanske också med demokratin.

En del argument talar för att etnisk heterogenitet, diversitet, skulle tillföra pluralism, men det finns starka skäl att tro på ett motsatt samband. Etnisk heterogenitet ställer ofta krav på konformism och tabun som minskar motsättningar mellan grupperna; likheter och olikheter måste kanske balanseras för att inte resultera i splittring och anarki. Ett samhälle har därför rimligtvis större möjligheter till både pluralism i åsikter och samexistens mellan olika politiska grupper om man har en homogen etnisk bas. När Sveriges etniska homogenitet minskar är det inte oväntat att man söker minska pluralismen i åsikter som kan väcka anstöt i olika grupper. Demokratiska krav på tolerans för såväl åsikter som kritik av åsikter ersätts av pre-demokratiska krav på respekt. Dessa respektkrav formuleras ofta missvisande som krav på tolerans; men innehållet är att intoleranta minoriteter som kräver respekt inte skall behöva tolerera kritik. Respekt i bemärkelsen okritiskt acceptering av andras åsikter blir ett sätt att skapa harmoni i harmoniseringen.

Multikulturella hänsyn ställer krav utöver att det som sägs och skrivs bör vara sant och relevant. Det finns också krav på vad som ofta benämns "politiskt korrekt". Dessa konventionella ramar riktar i hög grad in sig på minoritetsfrågor. Det finns anspråk på vad Schlesinger (1992) kallar för "compensatory history", att svaga grupper skall uppmuntras till en mer positiv självbild som inte får störas av andras bedömningar. Ofta beskrivs denna inskränkning som en restriktion mot fördomar, men generellt är det den underbyggda kritiken, den som har grund, vilken är den mest besvärande och nu undanbes. Också Sveriges experimenterande med mångkulturalism visar på påtagliga problem. Den högre kriminaliteten i invandrargrupper är en fråga som många vill för-

tiga, och även Brottsförebyggande Rådets utredning (Martens & Holmberg 2005) får omfattande kritik för att den kvantifierar denna överrepresentation i enlighet med sitt uppdrag. Invändningen är att vissa sanningar inte bör framföras då de stöder "fördomar". Som Arnstberg noterar: "Ett av de effektivaste hindren mot ett fritt kunskapssökande är begreppet fördomar" (2006, s 194). Demokratiska komponenter som "en man, en röst" ifrågasätts inte, men folkviljans rätt att besluta om en restriktiv invandringspolitik ifrågasätts (Berggren 2006). Det är sällan den tidigare självklara uppfattningen framförs att i en demokrati är det folkviljan som avgör hur stor invandring ett land skall ha. Zaremba (2009) noterar att det huvudsakligen är invandrare som offentligt får framföra kritik mot multikulturalistiska teser.

Integration är ett otydligt ord vilket är en anledning till dess popularitet. En betydelse av begreppet är att uppfatta det som en stegvis homogenisering; enligt en central text för svensk politik: "Som process handlar integration om hur skilda delar kan förenas i en större enhet" (Proposition 1997/98:16). Detta utesluter inte en rörelse från två håll, men huvuddelen av ändringen faller rimligtvis på minoritetsgrupperna; ju färre personer och mer avvikande desto större ändring, varför begreppet ligger mycket nära assimilering. Men multikulturalismens förespråkare intresserar sig primärt för att skapa och bibehålla "skilda delar" så ur det perspektivet uppfattas integration som interaktion mellan segmentiserade grupper. De förespråkar en plikt för majoriteten att vara positiv till integration och att inte sätta exkluderande gränser, medan minoriteterna inte förväntas "förenas" med majoriteten utan kan välja självsegregation. Multikulturalismens förespråkare har ofta en mot-

sägelsefull inställning till begreppet integration; det ses simultant som ett mål och ett hot (Roth 2009).

Ett politiskt beslut i en demokrati är ett temporärt beslut och det är lätt att förstå lockelsen för dem som drivit fram beslutet att få det mer permanent. Ett vanligt sätt är att beskriva reformen som en ”rättighet” då en sådan är lite svårare för politiska motståndare att reversera. En nyetablerad rättighet uppfattas ofta inte som skapad av ett politiskt beslut, utan snarare som en insikt om ett evigt värde som nu blivit erkänt. Det finns goda skäl att cementera de regler som försvårar att själva demokratin avskaffas; inskränkningar i yttrandefrihet och undantagstillstånd skall vara svåra att genomföra. Men mycket annat adlas till rättigheter vilket förskjuter rättfärdigande och kritik från det politiska till det juridiska. Reglerna skall inte bara tillämpas, utan omtolkas, av juridiska instanser. Judikaliseringen av samhället är en trend och den står i konflikt med såväl den populistiska demokratin som den representativa. Etniska rättigheter och vad som anses vara diskriminering är områden där regler och tvång expanderar. Ett exempel på inskränkning av yttrandefriheten är missledande definitioner på hets (= ”uttrycka missaktning”, 16 kap. 8 §). Överheten trycker inte på i nationalistisk riktning med tvång på svensk flaggviftning utan i motsatt riktning; det är inte en assimilering som ordinerar och uppmuntras utan den motsägelsefulla integrationen. Det handlar om en rätt för minoriteten att manifesterar sin avvikelse samtidigt som majoriteten åläggs att inte agera på ett sätt som kan vara antingen exkluderande eller assimilatoriskt påträngande. Frågan om denna politik är förnuftig skyls över av metafysiska påståenden om rättigheter.

4.2 Nationalismens rationalitet

När 1800-tals romantiker som Johann Herder (1774) förespråkade nationalism så var det en nationalism som var mytisk – inte rationell – och fredlig – inte krigisk. Den nästföljande bilden av nationalismen var fortfarande mytisk, men nu uppfattades den, inte oberättigat, som krigisk. Man kan ifrågasätta om det inte är dags för en tredje version som bättre överensstämmer med nationer som Sverige. Att ersätta krigisk med fredlig är kanske inte så kontroversiellt, men frågan är om inte också det mytiska bör ifrågasättas och rationaliteten uppvärderas.

En invändning mot nationalismen är tankexperimentet att en nationalist som fötts i en etniskt avvikande familj skulle hysa helt andra lojaliteter; nationalism är blott en primitiv stimulireaktion. Men alla andra principer kan lika lätt tänkas reviderade – en parallell kan vara tesen om trohet i äktenskapet. Den tesen framstår knappast som godtycklig, trots invändningen att med små slumpmässiga influenser hade äktenskapet blivit med en annan person. Många nationalisterna är anhängare av den etnopluralistiska doktrinen; dvs de universaliserar sin preferens för den egna nationen till att människor med annan nationalitet har preferenser för sina nationer (Rydgren & Widfeldt 2004). Det finns inget märkligt med en preferens för den egna nationen jämfört med andra preferenser och principer.

Nationalismen är inte heller nödvändigtvis heroiserande subjektiv, utan kan vara kritisk utifrån ett internationellt perspektiv. Den svenske fotbollssupportern har sina sympatier med det svenska landslaget, men kan anse att Spanien har det bästa landslaget. Det finns ingen motsättning mellan en partisk sympati och en rationell bild av de olika lagens svagheter och förtjänster. Inte ens det som kan rub-

riceras som ”banal nationalism” (Billing 1995) är nödvändigtvis irrationell. På samma sätt kan nationalisterna i politiska och ekonomiska frågor ha andra länder som förebilder i olika hänseenden. Det primära är inte att se det egna landet som bäst, utan att fokusera identitet och engagemang till det. En stat, i synnerhet en demokratisk stat, är en komplicerad organisation. Om en etnocentrisk grund är en källa till lojalitet som bidrar till ett fungerande samhällskontrakt så tycks det vara en positiv faktor som det är rationellt att vårda. Det nationella intresset för västerländska demokratier är knappast en mytisk illusion utan bör ses som en fredlig och rationell realitet.

5 Slutsatser

5.1 Tre centrala invändningar mot nationalism

Nationalismens nära band till demokratin gör det troligt att den också skulle omfattas av den goodwill som demokratin åtnjuter. Men i den västerländska eliten finns en omfattande misstro mot nationalism som jag tror kan sammanfattas i tre invändningar: den historiska, den ekonomiska och den filosofiska. Det finns anledning att vara kritisk till de invändningarna.

Nationalismens konfliktbenägenhet överdrivs. All omvandling av statsmakten kan leda till våldsamheter, så ock nationalism, men mer betydelsefullt i ett längre perspektiv är fredligheten i de etablerade demokratiska nationalstaterna. Nationalismen tycks mig ha samma relation till ”stabilitet” som demokrati: dess introduktion skapar instabilitet på kort sikt, men på lång sikt är den stabilitetsfrämjande. Den generella historiska erfarenheten är att det

är konfliktskapande att inte ta nationella hänsyn.

Den ekonomiska globaliseringen tycks inte eliminera nationerna. Det som eliminerats är de multikulturella imperierna och nationellt avgränsade marknader som gav väsentliga småstatsnackdelar. Nu finns existensmöjligheter för betydligt mindre nationalstater.

Den filosofiska invändningen utifrån en universalistisk idealism imponerar knappast. I valet av utgångspunkt för en moralisk modell bör man välja en universell empirism, inte ett populärt tankeexperiment. ”Universell nationalism” tycks vara en empiriskt väl kvalificerad kandidat. Här finns en etnisk identitet som en förstärkande kraft till en instrumentell organisation, staten, som kan prestera resultat för sina medborgare.

5.2 Två modeller

Jag ser det som rimligt att jämföra två styrelsemodeller. Den ena är en nationalstatsmodell som bygger på en liberal demokrati. Termer som ”folkvilja” och ”folkets intresse” kan låta som totalitär metafysik, men här menas något relativt konkret. En öppen debatt leder till en folkopinion i olika frågor. Den politiska positioneringen i val leder ofta till att partierna lägger sig nära den politiske medianväljaren som blir något av en idealtyp för folkviljan. I många frågor saknas en sådan preciserad vilja, utan politikern innehar en expertroll, liknande den hos en advokat eller en läkare, och i den förtroendepositionen åligger att verka i uppdragsgivarens intresse. Poängen med termerna ovan är att inte bara se de valda representanterna som makthavare med ett öppet mandat, utan med en stark koppling till sina uppdragsgivare; det finns en skyldighet att föl-

ja folkviljan och det finns ett professionellt uppdrag att agera i folkets intresse.

Både nationellt och inom EU finns tendenser till vad som ofta kallas en konsociationell modell i vilken nationen och folkviljan skall snarare tolkas och tämjäs än följas av politikerna. En kulturellt splittrad väljarkår skall genom sina representanters arbete åtnjuta en konstruktiv politik och det är knappast troligt att de olika folkgrupperna har en uppfattning om det gemensamma bästa, utan de ger sina representanter ett mycket öppet mandat. Politiken är snarast en process att jämkä samman olika gruppers skilda preferenser än att realisera en folkvilja och majoritetsuppfattningen ges en mindre vikt och olika minoriteters särintressen tillskrivs en större roll. Demos i singularis har ersatts av fragmentaliserade grupper.

Lincolns vision av ”styrelse av folket, genom folket och för folket” (i den klassiska formuleringen: *vox populi vox dei*) kan utformas med olika vikt vid de tre ingående komponenterna. Nationalstaten har, genom en distinkt syn på demos, en klar bild av ”för folket” dvs folkets intressen. Där råder också en populistisk demokratisyn, folkviljan uttrycker sig ”genom folket”. Det multikulturella perspektivet ser ett mer splittrat folk och att representanterna i beslutsorganen speglar dessa olikheter tillmäts stor vikt; de skall vara ”av folket” också i bemärkelsen av respektive subgrupp av folket. Folket ses som heterogent, men subgrupperna som högst homogena, varför den sociologiska grupp-tillhörigheten ”av” ses som den viktigaste av de tre komponenterna i den konsociationella modellen. I en klassisk demokratisk syn tillmäts däremot inte det sociala ursprunget någon större betydelse. En aristokrat kan företräda ett lägre ständs intresse och en persons proletära bakgrund är en svag garanti för att personen inte blir

influerad av intressen knutna till hans nya sociala roll.

Den multikulturella synen leder till en kraftig gruppaccentuering. Om homosexuella gläds över en utnämning av en homosexuell person till en hög position finns naturligtvis också grupper som irriterar sig på att den utvalde inte istället blev en frikyrklig eller handikappad person. Möjligheterna för denna särgruppsentusiasm ökar om det finns en stor majoritetsgrupp som är förnöjsam med att representeras i underkant och märkligt entusiastisk till ökad representation för i stort sett varje annan grupp. Ledare för respektive grupp bedöms främst efter sin förmåga att representera särintresset och det gynnar snarare särintressets extremister än centristerna. En rimlig gissning är att när beslut kompromissas fram så är det inte representantens personliga intressen eller speciella profilfrågor som utsätts för eftergifter utan de frågor som kan rubriceras som gemensamma intressen. Det förefaller mig troligt att multikulturella modeller kan fungera bättre i odemokratiska stater. I de Osmanska och Habsburgska rikena kunde olika gruppers representanter få tillträde med sina önskemål och en regent och hans stab fastställde sedan statens politik; representanternas partsinlagor var komponenter i informationsprocessen, inte avgörande i beslutsprocessen. För en demokratisk stat finns stora risker för splittring mellan grupper samt för en distansering till den elit som beslutar. Uttrycket eliternas kartell är inte bara applicerbar på predemokratiska multikulturella stater utan också på EU.

Det är knappast långsiktigt möjligt att skapa en demokrati på endast ett osynligt och outtalat gemensamt intresse, det behöver också finnas ett reellt sådant. Här tror jag att nationalstaten är stark; kopplingen mellan individ och nation är inte

fiktiv, utan fortfarande i hög grad reell, inte minst ekonomiskt. Men detta gemensamma intresse hotas om det blir osynligt, outtalat och motarbetat. Mångkulturalismen är en utmanare som behandlas med okritisk välvilja och detta har fått negativa intellektuella och praktiska effekter. Det förfaller oklokt att försvaga nationalstatsmodellen och idyllisera en icke konsistent kombination av gränslös inkludering samt favorisering av olika subnationella och externa grupper. En ny alternativ demokrati, med sämre koppling till folkets intresse och folkviljan, tycks mig inte leda till en demokratisk utveckling utan erinrar mer om det nu hädangångna alternativet ”folkdemokrati” – folket och demokrati behålls som värdeord men betydelsen korrumpas. Det kan ifrågasättas om det är den liberala demokratiska nationalstaten som är otidsenlig; det kanske är diagnosen av nationalstaten som syndig och sjuk som behöver omprövas?

Referenser

- Alesina, Alberto & La Ferrara, Eliana. 2005. “Ethnic diversity and economic performance”, *Journal of Economic Literature*, 43 (3), s 762-800.
- Anderson, Benedict. 1983/1993. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Daidalos, Göteborg.
- Arnstberg, K.O. 2006. *Svenska Tabun*. Carlssons, Stockholm.
- Beiner, Ronald. 2003. *Liberalism, Nationalism, Citizenship*. UBC Press, Vancouver.
- Berggren, Erik. 2006. ”Folklighet, främlingshot och mikrostatskupper” i Hedetoft m fl. (Red). *Invandring och integration i Sverige & Danmark*. Centrum för Danmarksstudier, Lunds universitet.
- Billing, Michael. 1995. *Banal Nationalism*. Sage, London.
- Bohman, James. 2007. *Democracy across borders: From demos to démoi*. MIT Press, Cambridge, Mass.
- Brittan, Samuel. 2005. *Against the Flow*. Atlantic Books, London.
- Brock, Gillian. 1999. “The New Nationalism”, *Monism*, Vol 82, Issue 3
- Connor, W. 1994. *Ethnonationalism: The Quest for Understanding*. Princeton University Press, Princeton.
- Couture, Jocelyne. 1999. “Cosmopolitan democracy and liberal nationalism”, *Monism*, Vol 82, Issue 3.
- Dworkin, Ronald. 1981. “What is equality? Part one + part two” *Philosophy and Public Affairs*, Vol 10 nr 3, s 185-246 and nr 4, s 283-345.
- The Economist*. 2009. “We are all Belgians now”, November 28, p 39.
- Gellner, Ernest. 1983. *Nations and Nationalism*. Blackwell, Oxford.
- Giddens, Anthony. 1990. *The Consequences of Modernity*. Polity Press, Cambridge.
- Habermas, Jürgen. 1984. *The Theory of Communicative Action*. Polity Press, Cambridge.
- Hamilton, William D. 1964. “The genetical evolution of social behaviour”, *Journal of Theoretical Biology*, 7, s 1-52.
- Hardt, Michael & Negri, Antonio. 2007. *Multituden Krig och demokrati i imperiets tidsålder*. Tankekraft, Hägersten.
- Herder, J. G. 1774/1967. *Auch eine Philosophie der Geschichte zur Bildung der Menschheit*. Surkamp, Frankfurt a M.
- Hettne, B, Sörlin, S. & Östergård, U. 2006. *Den globala nationalismen*. SNS förlag, Stockholm.
- Hobsbawm, E. & Ranger, T. 1983. *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Horowitz, D. L. 1991. *A Democratic South Africa*. University of California Press, Berkeley.
- Kymlicka, Will. 2002. *Contemporary Political Philosophy*. Oxford University Press, Oxford.
- Kymlicka, W. & Banting, K. (eds) 2006. *Multiculture and the welfare state – recognition and redistribution in contemporary democracies*. Oxford University Press, Oxford.
- Lasch, Christoffer. 1995. *The Revolt of the Elites – and the betrayal of democracy*. Norton, New York.

- Lijphart, A. 1977. *Democracy in Plural Societies*. Yale University Press, New Haven.
- Locke, John. 1690/1967. *Two Treatises of Government*. Cambridge University Press, Cambridge.
- MacIntyre, Alisdair. 1994. "A partial response to my critics" in Horton, J and Mendus, S (Eds), *After MacIntyre: Critical Perspectives on the Work of Alisdair MacIntyre*. Polity, Cambridge.
- Martens, P. & Holmberg, S. (2005). "Brottslighet bland personer födda i Sverige och utomlands." *Brottsförebyggande rådet*, 2005:17.
- Mill, John Stuart. 1861/1991. *Considerations on Representative Government*. Prometheus Books, New York.
- Miller, David. 1995. *On Nationality*. Clarendon Press, Oxford.
- Mosse, George. 1980. *Masses and Man. Nationalist and Fascist Perceptions of Reality*. Howard Fertig, New York.
- Muller, Jerry. 2008. "Us and Them, The enduring power of ethnic nationalism", *Foreign Affairs*, March/April.
- Nozick, Robert. 1974. *Anarchy, State and Utopia*. Basic Books, New York.
- Olson, Mancur. 2000. *Power and Prosperity*. Basic Books, New York.
- Patterson, O. 1977. *Ethnic Chauvinism: The Reactionary Impulse*. Stein and Day, New York.
- Platon. 370 f Kr/1969. *Staten*. Wahlström och Widstrand, Stockholm.
- Rawls, John. 1971. *A Theory of Justice*. Oxford University Press, Oxford.
- Rawls, John. 1999. "The Idea of an Overlapping Consensus" in *Collected Papers*
- Renan, Ernest. 1882/2010. "Vad är en nation?", *Fronesis* nr 34.
- Riksdag och departement*, 2009, nr 20, s 16.
- Roth, Hans Ingvar. 2009. Vetenskapsrådets kvartalsseminarium om Multikultur, 16 dec.
- Rydgren, Jens & Widfeldt, Anders. 2004. *Från Le Pen till Pim Fortyn- populism och parlamentarisk högerextremism i dagens Europa*. Liber, Malmö.
- Salter, Frank. 2007. *On Genetic Interests: Family, Ethnicity, and Humanity in an Age of Mass Migration*. Transaction Publishers, New Brunswick.
- Schlesinger Jr., A. M. 1992. *The Disuniting of America: Reflections on a Multicultural Society*. Norton, New York.
- Shaw, R. and Wong, Y. 1989. *Genetic Seeds of Warfare: Evolution, Nationalism and Patriotism*. Unwin Hyman, Boston.
- Smith, Anthony. 2003. *Chosen People: Sacred Sources of National Identities*. Oxford University Press, Oxford.
- Sverigebilder 2.0. 2007. Nämnden för Sverige-främjandet, www.sweden government.se
- Tamir, Yael. 1993. *National liberalism*. Princeton University Press, Princeton, NJ.
- Taylor, Charles. 1992. *The Ethics of Authenticity*. Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Tilly, Charles. 1985. "War making and state making as organized crime", in *Bringing the state back in*. Evans, P. et al. (Eds), Cambridge University Press, Cambridge.
- Torbiörn, Kjell. 2003. *Destination Europe*. Manchester University Press, London.
- Tullberg, Jan & Tullberg, Birgitta. 1997. "Separation or Unity? A Model for Solving Ethnic Conflicts", *Politics and the Life Sciences*, Vol. 16, No. 2, pp. 237-248.
- van den Berghe, Pierre. 1987. *The Ethnic Phenomenon*. Praeger, New York.
- Walzer, Michel. 2007. *Thinking political; essays in political theory*. Yale University Press
- Zaremba, Maciej. 2009. "Vilse i mångfalden", *Dagens Nyheter*, 5 mars.